

УДК 37.091(=163.41)(439.55)”1878/1914”

32(439-89):929 Калај Б.

323.1(439.55)”1876/1914”

DOI: <https://doi.org/10.5937/bastina33-44428>

Оригинални научни рад

Боривоје М. МИЛОШЕВИЋ*

Универзитет у Бањој Луци, Филозофски факултет

СРПСКО ШКОЛСТВО КАО БЕДЕМ ИДЕНТИТЕТСКОМ ИНЖИЊЕРИНГУ БЕЊАМИНА КАЛАЈА У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ

Апстракт: Српско школство у Босни и Херцеговини под аустроугарском окупацијом развијало се у специфичним и сложеним друштвено-политичким приликама. Цјелокупна школска политика нових власти развијала се у складу са њиховим политичким и стратешким интересима, у првом реду физичког и духовног раздавајања окупираних покрајина од Србије и успостављања новог, вјештачког националног и културног идентитета. Српске конфесионалне школе, као чувари српске културе и националног идентитета, налазиле су под снажним и континуираним политичким притиском од стране аустроугарских власти, који је кулминирао током Првог свјетског рата. Упркос томе, блиско повезане са Српском православном црквом и свештенством, српске школе опстале су као снажан бедем Калејевим асимилаторским политичким идејама.

Кључне ријечи: Српско школство, Босна и Херцеговина, Аустроугарска, национални идентитет, Бењамин Калај, Српска православна црква.

Аустроугарска власт затекла је у Босни и Херцеговини просвјету на ниском степену развоја. 1879. године било је у покрајинама 56 српско-православних и 54 римокатоличке школе са укупно 5.913 ђака оба пола (Богићевић 1975: 283). Школе су носиле национална или конфесионална обиљежја, а оснивале су их и издржавале вјерске организације. У Босни и Херцеговини је по попису становништва из 1879. године било тек три одсто писмених (Рајић 1972: 7). Узлет српских школа у Босни и Херцеговини био је повезан са јачањем положаја српских трговачких породица по градовима, практичним потребама свакодневног живота и материјалним могућностима црквено-школских општина.¹ Многи српски трговци остављали су тестаментима дио властитог иметка у корист српске просвјете и културе, о чему је штампа са похвалама извјештавала (*Босанска вила*, год. VII, бр. 6, 29. фебруар 1892; *Истио*, год. V, бр. 10, 31. мај 1890; *Истио*, год. VII, бр. 1, 1. јануар 1892; *Истио*, год. VII, бр. 12, 30. април 1892; *Истио*, год. XXIV, бр. 1,

* Ванредни професор, borivoje.milosevic@ff.unibl.org

1 Архив Републике Српске (=АРС), Дигитализована грађа, Летописи српских школа у Босни и Херцеговини. *Легийоис српске православне основне школе Ђамочке*; Исто, *Легийоис српске основне школе у Босанској Крупи*.

15. јануар 1909).² Мали број школа, пратила је нередовност наставе, неуслован простор, скроман број полазника, недовољна стручна спрема учитеља, недостатак стручног надзора, књига, буквара и других средстава за рад.³ У молби султану Абдул Меџиду из половине XIX вијека хришћани Босне и Херцеговине захтијевали су слободно отварање школа, ангажовање учитеља из сусједних земаља и слање ученика на школовање у друге државе. Затражена је слобода вјероисповјести и слободна поправка старих и подизање нових цркава и манастира (Богићевић 1975: 217; Милошевић, Лукић 2020: 131–149). Иако је *Хайихумајунум* (1856) прокламована вјерска толеранција, турске власти су стварале препреке развоју српског школства, често плајенећи уџбенике и школске књиге који су долазили из Кнежевине Србије (Крушеvac 1966: 137–150). Покушај да се реформама поправи положај хришћана стварао је код муслимана страх за дотадашњи привилеговани друштвени положај (Мантран 2002: 555–630). Сарајевски учитељ Филип Шпадијер жалио се 1871. године београдском митрополиту Михаилу на недостатак српских школа и сиромаштво цркава. За православно свештенство није се устезао да каже, како је било „на најнижем степену знања и изражања“ (Слијепчевић 1991: 509–510). У штампи је истицано како многе школе нису одговарале духу времена у којем су радиле.⁴

Настава у конфесионалним школама имала је важну димензију очувања српског идентитета, језика, културе и традиције. У том смислу, од посебног значаја били су часови српског језика, историје и вјеронауке. Од српских школа се очекивало да васпитавају младе „српских духом напојене“ (*Босанска вила*, год. V, бр. 11–12, 15/30. јун 1890). У српским школама дјеца су се, према једном чланку, учила српски мислити и осјећати, „те српско име и српски понос чувати и бранити“ (*Босанска вила*, год. VI, бр. 19, 15. октобар 1891). Историја је као обавезни предмет у српским школама у Босни и Херцеговини постојала још од 1858. године (Рејић 2003: 94). Рад учитеља повремено је превазилазио уже школске потребе, па су се неки од њих, попут Богољуба (Теофила) Петрановића, окушали као први етнографи, сакупљачи народног блага или оснивачи читаоница. Многи српски учитељи, свештеници и трговци били су претплатници угледног *Српско-далматинској маџазина* (Милошевић, Лукић 2020: 131–149). Временом је примат у српским конфесионалним школама преузео енергични трговачки сталеж, свјестан да просто изучавање псалтира и часловца више није било у складу са потребама новог доба (Милошевић 2022: 158).

Богословија у Бањој Луци је за вријеме свог кратког рада постала кључно мјесто одакле је потекло културно просвјетљивање крајишких Срба. Архимандрит Василије Пелагић дошао је априла 1866. године први пут у Бању Луку, највећи град Босанске

2 У Београду је крајем XIX вијека основан Одбор за помагање српских школа у Босни и Херцеговини којим је руководио угледни трговац Лука Пеловић (*Босанско-херцеговачки истичник*, год. V, св. III, март 1891).

3 АРС, Дигитализована грађа, Љетописи српских школа у Босни и Херцеговини. *Љетњопис српске народне основне школе у Босанској Градишци*.

4 „Но ми имадемо у оввијем крајевима опет и таквијех установа које на себи носе имена школе и учитеља, а нијесу у правом смислу ријечи ни једно ни друго“, писао је *Истичник*. У неким српским школама учитељ је могао „да буде сваки онај који тек да зна штогадо отпојати и ма и срицањем читати буквар и часловац“ (*Дабро-босански истичник*, год. II, бр. 5, мај 1888).

Крајине, гдје су по његовим мишљењу свештеници били најпотребнији (Поплико 1982: 34). Још за вријеме школовања у Београду, Пелагић је митрополиту Михаилу представио идеју о оснивању богословије у Крајини и замолио га да се код српске владе заузме за пружање помоћи таквој школи (*Босанска вила*, год. XXIV, бр. 8, 30. април 1909). Разумијевањем Илије Гарашанина и уз помоћ кнеза Михаила Обреновића, српска влада слала је школи годишњу помоћ у износу од 620 дуката, учбенике, учила и наставнике (Вулин 1991: 368). Пелагићев избор да школу отвори баш у Крајини био је мотивисан тежњом да се сузбије утицај Беча на овом простору, јер ће школа „стајати као јака стена од натиска римске пропаганде и хрватског фанатизма“ (*Србија и ослободилачки покрети* 1985: 465). Премда је из Босанског пашалука протјеран 1869. године, Пелагић се и у прогонству интересовао за напредак Богословије (Милошевић 2019: 55–82). Новосадска *Засијава* Пелагића назива „жртвом турског тиранства“, док је Богословија у Бањој Луци оцијењена вреднијом од „биоградске академије“ (*Засијава*, бр. 138, 25. новембар 1870). Школе за дјевојчице, које су у Сарајеву водиле Стака Скендерова (*Босанска вила*, год. XVIII, бр. 23–24, 31. децембар 1903) и Аделина Ирби биле су пионирски покушаји масовнијег проsvјетљивања жена у покрајинама (Рајић 1972: 26–27). Премда су је појединци у Сарајеву оптуживали за наводни протестантски прозелитизам, Мис Ирби је ученице подучавала да чувају српске обичаје, народну традицију, те им говорила: „Ви не смијете да заборавите да сте Српкиње“ (Мирковић 1921: 38). Артур Еванс није крио своју наклоност и дивљење према двома Енглескињама, сматрајући „да у Босни обаљају такав посао да се њима може поносити и њихова властита земља“. Посебно је истицао њихову културну мисију међу необразованим босанским женама (Evans 1965: 221).

Аустроугарска окупација Босне и Херцеговине, озваничена на Берлинском конгресу, означила је почетак дубоких друштвено-политичких промјена које су се осјетиле у свим сегментима јавног и приватног живота. Слиједећи мађарско историјско искуство, заједнички министар финансија Бењамин Калај развио је идеју о засебној „босанској нацији“ чији су носиоци требали бити босански муслимански феудални слој, који је наводно настао тако што је средњовијековно босанско племство масовно примило ислам (Батаковић 2018: 147). Калајев покушај стварања јединствене вишеконфесионалне босанске нације, са босанским језиком као кључним обједињавајућим критеријумом, био је у првом реду усмјерен ка асимилацији Срба и Хрвата, и њиховом политичком, културном и духовном удаљавању од Београда и Загреба“ (Екмечић 2007: 313). Оваква политика аустроугарског окупатора имала је за циљ проналажење „идеолошког упоришта њима неопходног раздвајања Босне и Херцеговине од Србије“. Полазећи од Андрашијевих идеја „аустроугарског Балкана“ у Босни и Херцеговини, Калај је разрадио државну политику која се заснивала на стварању босанске нације и утемељењу бошњаштва као политичке и националне идеологије, продубљавању јаза између православних Срба и муслимана, протежирању католика, политичком потискивању Срба и колонизацији католичког живља у покрајинама (Суботић 2012: 79). Новокомпонована нација, према Томиславу Краљачићу, подразумевала је националну заједницу три доминантне вјере у Босни и Херцеговини, које је међусобно ујединила заједничка прошлост у оквиру наведеног посебног развоја Босне и Херцеговине спрема српских земаља, при чему су босански

муслимани, као тобожњи насљедници идентитета средњовијековне босанске државе, представљали језгро те нације (Детаљно код: Краљачић 1987). Католичка црква у покрајинама нашла се послје аустроугарске окупације у знатно повољнијем положају у односу на друге двије, бројчано знатно веће, вјерске заједнице (православне и муслиманске), чије је дјеловање правним актима било подређено политичким интересима Аустроугарске (Redžić 1993: 47). Калај је сматрао неопходним неупадљиво, али осјетно, протежирање католика, које је морало бити такво да код становништва створи осјећај користи ако се припада католичкој заједници. Калају се чинило да ће муслимани временом изгубити ислам и прећи на католичанство, чиме би оно у Босни и Херцеговини однијело превагу. Политичким притисцима и материјалном зависношћу, православну цркву, као посљедњу брану денационализацији, требало је елиминисати као фактор интеграције српског народа у покрајинама (*Vrbaske novine*, бр. 523, 2. октобар 1934). Босна и Херцеговина имале су у Калајевој политичкој комбинаторици важан циљ, трајно би завадила Србе и Хрвате. Босанско питање требало је бити јабука раздора која би их отуђила једне од других (Дневник 2002: 116).

Школски систем у Босни и Херцеговини изграђивао се у складу са интересима окупационих власти па су државне школе имале снажну васпитну улогу у формирању лојалних поданика монархије и афирмацији тзв. босанске нације (Краљачић 1987: 242). Задатак школских закона у Босни и Херцеговини био је, према писању *Србодбрана*, да босанско-херцеговачку дјецу одроди од српске народности, отуђи од православне вјере и убије у њој све народно (*Србодбран*, бр. 16, 22. фебруара/3. априла 1892). Само у вријеме Калајеве управе у Босни и Херцеговини је подигнуто 178 основних, искључиво интерконфесионалних школа (Рајић 1972: 46–47). Оне су служиле као средство синтезе свих националних и конфесионалних група ка једној босанској идеологији и на идеји везаности за монархију. Отпор дискриминаторској политици окупационе управе поникао је из редова српских црквено-школских општина, најважнијег оквира у којем се водио друштвено-политички живот Срба у Босни и Херцеговини. Црквено-школске општине уживале су велику аутономију и у доба османске управе одлучивале су о постављању пароха и учитеља те отварању и финансирању српских школа. Оне су биле колијевка у којој се деценијама његовала и уздизала српска национална свијест, просвјета и, уопште, култура. Од друге половине XIX вијека било је дозвољено да у управи црквеним пословима учествују и свјетовна лица. Богатијим варошким општинама управљали су имућнији трговци и занатлије (*Дабро-босански исјочник*, год. IV, бр. 11, новембар 1890).

При отварању државних школа, влада је потпомагала несрпске области па су тако Босанска Дубица и Босански Нови са српском већином имали тек двије државне школе, а Столац и Љубушки у којима су Срби били у мањини имали 15, односно 13 школа (Екмечић 2000: 570). У котару Дервента, у којем су католици чинили већину, једна школа долазила је на 1.576 становника, док у већински српском дубичком котару једна школа је долазила на 21.454 становника. У бањалучком котару једна школа долазила је на 46.208, а у мостарском на 2.840 становника (*Засјшава*, бр. 80, 10/23. април 1911). Отпор и неповјерење према државним школама потицао је из страха и сумње да ће оне послужити као средство у однорођавању српског становништва. У једном службеном акту из 1880. године наводи се како влада

у односу на локално становништво влада зна само за Бошњацима који се по вјероисповјести дијеле на источно-православне, муслимане и католике.⁵ Половином 1892. године у Требињу је затворен прота Сава Пјешчић, јер је у цркви проповиједао да се дјеца не шаљу у комуналне школе, пошто се у њима не спомиње име српско, већ хрватско, и не учи ћирилица.⁶ Прота је након 15 дана затвора пуштен на слободу уз кауцију од 2.000 форинти (*Србодран*, бр. 32, 2/14. јул 1892). Усљед притисака на српске конфесионалне школе и наметања хрватских школских књига као обавезних у настави, често српска дјеца због њих напуштају школу, или их из школа искључују уколико не желе да уче из таквих уџбеника (*Србодран*, бр. 32, 14/26. март 1885). Митрополит дабробосански Сава Косановић 1885. године, као један од разлога за подношење оставке на своју функцију, наводи да учитељи у комуналним школама српској дјечи дијеле католичке молитвенике из којих морају да уче, а влада истовремено из цркве и школе одузима православне књиге и замјењује их унијатским дјелима (*Србодран*, бр. 84, 23. јула/4. августа 1885).

Наредбом Земаљске владе од 6. јуна 1879. године одређено је да наставни језик у основним школама буде хрватски (Папић 1978: 123), касније назван „земаљски“ и „босански земаљски језик“ (Кралјаčić 1987: 231). Најзад, од 1907. године, језик ће добити назив „српско-хрватски“. Говорећи у делегацијама о својој управи у покрајинама, Бењамин Калај 1896. године о питању језика каже да против назива српски или хрватски протестују обје стране, а обзиром да име „босански“ није измишљено, њега сматра за најподесније (*Србодран*, бр. 64, 6/18. јуна 1896). Потискивање ћирилице из употребе код Срба требало је допиринјети отуђивању њиховог националног осјећаја. Управитељ Пете основне државне школе у Сарајеву пред учитељима и ученицима школе о српском писму–ћирилици, говори 1905. године као о варварском писму једног варварског народа, док културни, народи, према њему, употребљавају само латиницу (*Србодран*, бр. 12, 18/31. јануара 1905). Група од 30 бањалучких грађана жалила се 1881. године министру Јозефу Славију на потискивање ћириличног писма и српског имена за језик, што су чак и османске власти поштовале као српско обичајно право.⁷ „Ћирилица је збачена и презрена, а народу је наметнута хрватска латиница за званично писмо, коју велика већина босанског становништва не разумије. Чиновници који су нам до сада долазили углавном из Хрватске, умјесто савјесног обављања својих дужности, радије се баве ширењем Велико Хрватства међу нама Србима“, наводи се у представци (Кралјаčić 1987: 202).

Калајева управа је послје 1882. године водила политику забрањивања испољавања српске или хрватске националне свијести, између осталог и употребу националног имена за цркве, школе и друге народне институције. У жељи да Босну и Херцеговину што више изолује од спољних утицаја, аустроугарска управа је строго контролисала пласман штампе из сусједних земаља, па је број забрањених новина 1908. године износио чак 187.⁸ Извјештаји руског Министарства иностраних

5 Архив Босне и Херцеговине, Сарајево (=АБиХ), ЗМФ, БХ, бр. 6.687/1880.

6 Земаљска влада је 1880. године доније уредбу да се у првом разреду комуналних школа најприје учи латиница, уколико већину ђака чине католици и муслимани, односно најприје ћирилица уколико су православни већина (АБиХ, ЗВ, през. бр. 9.928/1880).

7 АБиХ, ЗВ, през. бр. 4.692/1882.

8 АБиХ, ЗВ, през. бр. 1.627/1908.

дјела говоре како је у земљу био строго забрањен увоз штампе из Србије и Црне Горе. Додаје се како је жандармерија забрањивала православним житељима Босне и Херцеговине ходочашћа у пограничне манастире у Србији, а посебно Острог у Црној Гори. Држава је, наводи се даље, била преплављена католичким мисионарским редовима (Годишњи извештаји 1996: 182–183). Већ 1879. године по земљи су кружиле вијести како државни чиновници из српских школа у Зеници, Тузли, Орашју и Високом одстрањују школске књиге штампане ћирилицом и замјењују их латиничним уџбеницима.⁹ Нетом по доласку на дужност у Сарајево, цивилни адлатус барон Федор Николић најавио је строгу контролу српске основне школе, која је по његовом мишљењу, дјецу васпитавала у „српском духу“.¹⁰

Борбу за очување српског имена у називу школа и пјевачких друштава повеле су црквено-школске општине у Бањој Луци, Тузли и Брчком. Не желећи да испоштује владину наредбу о скидању назива „српска“ са школе, предсједник бањаљачке црквене општине Стево Памучина био је строго кажњен (Бијелић 1996: 339). Приликом посјете окружног предстојника Вуковића Брчком, тамошњи Срби су му се обратили са молбом да им се дозволи да на школу ставе натпис „Српска народна школа“. Вуковић им је поручио да у Босни не познаје никакве Србе, већ само православне Бошњаке, због чега може дозволити само натпис „Православна народна школа“.¹¹ Недуго потом, котарски предстојник у Брчком упутио је Земаљској влади приједлог о укидању конфесионалних школа, са нагласком на српске школе. Иако су оне добро организоване, навео је он, њихов рад био је опасан јер су се у њима његовале националне тенденције и ексклузивно српство. Од политичких власти је затражено да врши чешће инспекције у српским школама и ученицима поставља одговарајућа питања из историје и географије монархије.¹² До сукоба власти и црквено-школске општине дошло је и у Невесињу, гдје је тамошња општина, након што је стара школа изгорјела у пожару, отворила нову без сагласности владе. Котарски предстојник је школу затворио, учитеља протјерао у Мостар и новчано казнио чланове општине.¹³

Школски наставни план и програм био је прилагођен политичким циљевима окупатора, а посебна пажња је поклањана школским уџбеницима. У почетку су били забрањени они поријеклом из Србије, па су коришћени приручници из Хрватске, док се није прешло на израду домаћих уџбеника над којим је вођена строга контрола, посебно за оне из националне групе предмета: матерњи језик, историја и књижевност.¹⁴ Упркос строгој контроли, у појединим српским школама кориштени су уџбеници кријумчарени из Србије. Тако је, примјера ради, приликом

9 АБиХ, ЗВ, бр. 6.494, 23. II 1879.

10 АБиХ, ЗМФ, БХ, 6.038/1882.

11 Архив Тузланског кантона (=АТК), Окружна област Тузла, през. бр. 1.746, 16. XI 1882. Вуковићева изјава је на трагу једног ранијег владиног документа у којем се наводи како власти у земљи познају само Бошњаке, који се дијеле на три вјероисповијести; АБиХ, ЗМФ, БХ, бр. 6.687/1880.

12 АБиХ, ЗВ, бр. 5.751, 18. IV 1883.

13 АБиХ, ЗВ, през. бр. 582/1881.

14 У једном владином акту се наводи како ће власти толерисати наставу српске историје у српским школама само под условом да таква настава код малдих не изазива сепаратистичке тенденције и ако се држи девизе „да је Србин само онај који слави крсну славу“ (Рејић 2003: 95).

владине контроле 1882. године у српским школама у Сарајеву, Високом и Фочи пронађен већи број забрањених књига. Окружни предстојник у Мостару одузео је 1893. године из српске школе у Дужима више уџбеника географије, под изговором да су написани у „великосрпском духу“ (Кралјаџић 1987: 182). У многим школама забрањивано је јавно истицање слика са представама из српске историје.¹⁵ У уџбеницима историје у центар пажње стављана је прошлост Аустроугарске монархије, а окупација Босне и Херцеговине представљана као „свитање новог доба и сретније будућности“ за све грађане земље (Рарић 1972: 14). Монархијски облик владавине приказиван је као најбољи. Њемачки језик је у свим програмима уведен као обавезан предмет. Васо Чубриловић се присјећао учења њемачког језика у школи које га је притискало попут ноћне море који су дјеца безвољно учила: „Туђа историја, претрпана подацима о феудалној господи старог немачког царства. И данас ме ухвати мука кад се стим неправилних глагола из немачке граматике и набрајања оних безбројних грофовија, војводства, надвојводства хабзбуршких немачких земаља које сам морао учити напамет. Учио сам их али их никад нисам научио. Сасвим друго је било са учењем српске историје. То ми је већ све било познато, блиско из народне песме, из прича старих, из слика што су висиле по зидовима код куће“ (Чубриловић 2023: 69).

Наредбом из 1892. године о потврђивању избора учитеља, влада је настојала да утиче на профил наставног кадра, посебно у српским професионалним школама. „Свједоџба о грађанском владању“ била је обавезна када се учитељ запошљавао или добијао унапријеђење (Рарић 1972: 77). Због тешкоћа око добијања ових потврда, дешавало се често да је у многим основним школама настава била отежана, одгађања или прекидана (Папић 1978: 136). Црквено-школске општине чекале су у просјеку четири до девет мјесеци на добијање потврде о политичкој подобности учитеља.¹⁶ Срби у Варешу жалили су се 1904. године влади на неправде које им се чине, посебно у сфери просвјете. У локалној школи нема ни једног Србина учитеља, из школе се сијала мржња на Србе, док се ћирилица у Варешу нигдје није поштвала (*Србодран*, бр. 12, 18/31. јануара 1905). Плате учитеља у државним школама биле су знатно веће у односу на српске школе, због чега су их многи учитељи напуштали у борби за бољу егзистенцију (Кралјаџић 1987: 176).

Међу православним свештенством постојала је јака свијест о потреби школовања што већег броја младих, као здравог темеља боље будућности Срба. Црквена штампа је истицала српску народну школу као главни расадник народне просвјете те чињеницу да од школе зависи опстанак и развитак сваког, па и српског народа. Штампа је истицала да у школи лежи снага и моћ „јача и од најјачих топова“. Наглашавано је како је код Срба народни живот традиционално чврсто везан уз православну цркву те стога српска народна школа у будућности мора остати вјероисповједна школа, јер само од такве школе може бити опште користи. Епархијски савјет из Бање Луке називао је неписменост „најљућом“ невољом српског народа с почетка XX вијека, а борбу против „аналфабетизма“ најпречом бригом једне заједнице (*Источник*, год. XXI, бр. 3, 15. фебруар 1907).

15 АБХ, ЗМФ, БХ, през. бр. 120/1894.

16 АБХ, ЗМФ, БХ, през. бр. 433/1893.

Отпор Срба према државним школама потицао је из страха да ће оне послужити као средство однарођавања домаћег становништва (*Училишњ*, св. VII, год. XXVII, 1. март 1908, 615). „Аустријска влада препала се је слоге Срба православних и муслимана, па је још енергичније наставила цијепати наш народ. То је радила највише помоћу школа, с тога и видимо, да су први Хрвати постали они Босанци католици који су у школама били. Они су послје као готови фабрицирани Хрвати почели и своју околину похрваћивати, па су данас већ сви варошани католици постали Хрватима у неку руку“, извјештавала је бањалучка штампа (*Ошацибина*, бр. 10, 17. август 1907). Из извјештаја Великог управног и просвјетног савјета у Сарајева знајемо како српски ученик током властитог школовања „не чује ниједну лијепу ријеч о свом народном имену и прошлости“, док средње школе у покрајинама представљају „расадник Хрватства“. ¹⁷ „Уопће, влада је бацила око на наше школе, јер јој се не свиђа оно, што нам ни Турци нијесу бранили, не свиђа јој се, што се наша дјеца у нашим школама уче српској а не босанској историји, српском а не босанском језику. Једном речју влада би хтела, да се наша деца образују у некаквом босанском а не српском духу“, писала је новосадска штампа (*Браник*, бр. 134, 12/24. новембар 1896). Комуналне школе схватане су у српској заједници не као просвјетне установе, већ као средство пропаганде: „То није завод за просвјету, него за пропаганду. Кад је Аустрија дошла у Босну и Херцеговину морала се просвјета да најми у службу политици и да ради само оно што јој заповиједа политика“ (*Дело*, четрнаеста књига, 1897, 89).

Представници српских црквено-школских општина жалили су се већ у *Првом царском меморандуму* 1896. године на дискриминаторски однос власти спрема српских конфесионалних школа. Између осталог, наводи се како је настава у српским школама била спутана „у окове цензуре“, забрањивале су се школске књиге у којима је његована српска национална свијест, правиле су се сметње при подизању српских школа, српским учитељима се онемогућавао рад у вјероисповједним школама те отежавало оснивање српских читаоница и других установа културе (*Извори за историју* 2020: 74–84). Сличне оптужбе, у контексту спутавања српске просвјете, настрада на националну културу и писмо, поновљене су и каснијим меморандумима: „Још увијек је ћирилично писмо предмет запостављања и тријебљења од стране органа наших зем. власти на многим мјестима у нашој отаџбини, што је увредљиво и штетно не само за православне, него већ и за цио народ у Босни и Херцеговини, јер је ћирилица старо писмо цијелог нашег народа без разлике вјере, и уживала је за царско-отоманске владе равноправност са државним турским писмом, а за све нас је латиница страна, која нам се силом намеће“ (Исто: 107).

Настава вјеронауке представљала је важан сегмент српског основног образовања. Митрополит захумско-херцеговачки Серафим Перовић тражио је од свештенства да у оним мјестима гдје постоје комуналне школе неизоставно воде наставу вјеронауке, а у српско-православним школама надгледају таква предавања. Свештенство је било дужно да на крају сваке школске године сачини прецизну статистику о броју полазника вјеронауке по парохијама, пређеном градиву и успјеху ученика (*Босанско-херцеговачки исјочник*, год. IV, бр. 1, јануар 1890). Перовић је

17 Архив Српске академије наука и уметности, Сремски Карловци (=АСАНУК), Велики управни и просвјетни савјет у Сарајеву, 26. септембар 1907.

од патријарха Георгија Бранковића 1891. године тражио помоћ за подизање српских школа, апелујући на свијест о „братском духовном јединству свете нам цркве православне“ (Шовљаков 2020: 95). На значај школства у животу Срба рано је почео упозоравати дабробосански митрополит Сава Косановић. Упозоравао је свештенике да вјеронауку морају неизоставно предавати како у конфесионалним, тако и у државним школама, што су они понекад одбијали (*Дабро-босански источник*, год. II, бр. 7, јули 1888). Описујући како је земља „зарасла у трњу незнања“, Косановић је понављао апел црквено-школским општинама да се што боље старају о образовању омладине и отварању вјероисповједних школа (*Истичо*, год. II, бр. 2, фебруар 1888). Епархијски црквени суд у Сарајеву упозорио је 1907. године свештенство да редовно контролише извођење вјеронауке, те да ли је сво прописано градиво правилно обрађено. Од свештенства се тражило да ову дужност најсавјесније врши.¹⁸ На вјерској поуци ваншколској омладини инсистирао је дабробосански митрополит Ђорђе Николајевић који је прецизирао да су свештеници дужни овај посао радити сваке године од Ђурђевдана до Митровдана (*Истичо*, год. XII, бр. 13, 15. јули 1898). Митрополит Николај Мандић молио је парохијско свештенство да „не клоне духом“ и са пуно воље и самоодрицања настави подучавање ваншколске дјеце настави вјеронауке (*Истичо*, год. XV, бр. 9, 15. мај 1901, 194). Управа Зворничко-тузланске епархије тражила је од парохијског свештенства да надлежне епархијске власти редовно извјештава о успјеху омладине у настави вјеронауке. Наставу је валао организовати тако да родитељи не би могли изостанак са вјеронауке правдати чињеницом да дјеца чувају стоку или раде у пољу. Главни задатак вјеронауке, био је да се код младих развије љубав према православној вјери и поштовање према старијима (*Истичо*, год. XII, бр. 7, 15. април 1898).

Српске основне школе биле су заслужне за вјерско и национално васпитање младих, јер се у њима посебна пажња обрађала на вјерску науку, црквено-словенски језик са црквеним пјевањем, српски језик и историју српског народа. Сматране су за најбољи штит против стране културе: „Оне су нам потребне као кора хљеба. Нарочито у Босни и Херцеговини, где је навала туђинштине јака, њихов задатак је важан. Једни хоће од овог чисто српског становништва, да створе Босанце и Херцеговце, наша браћа Хрвати–Хрвате. Да би што лакше постигли своју циљ, употребљују као средство–веру, пошто је онај део српског народа несрећом раздјељен на три вере. Стога су нам баш и потребне српске школе, које ће нам Српчад научити, да љубе своју народност, име, језик и обичаје, и које ће их навикнути, да љубе сваког Србина, био он Мухамедове, римокатоличке или православне вере“ (*Учићелъ*, год. IX, Београд 1890, 728). С тим у вези, свештеник Стево Трифковић поднио је 1906. године приједлог Великом управном и просвјетном савјету о „озакоњењу српске народности у Босни и Херцеговини“, као својеврсну допуну *Уредби* о црквено-школској аутономији.¹⁹ Исте године је сарајевска црквено-школска општина

18 Архив Митрополије Дабробосанске, Сарајево (=АМД), Несрећена грађа 1908–1914, Епархијски црквени суд у Сарајеву, бр. 1.142/1907.

19 Савјет је приједлог усвојио са следећим напоменама: 1) да се наш народ свугдје и од сваког приватно или службено мора признавати и звати његовим правим српским именом; 2) да се наш српски језик свугдје и од свакога у личној, службеној и школској употреби мора признавати

интервенисала поводом притужби да су поједини представници власти омаловажавали српско име и идентитет, попут извјесног судије Јавора због ријечи „да се у Босни и Херцеговини не говори српски језик, а ко хоће да говори српски нека иде у Србију“.²⁰

Српске школе издржавале су се највише средствима црквено-школских општина, прихода остварених на Светосавским приредбама и црквеним службама, а повремено и легатима које су остављали богатији појединци (Папић 1978: 145). Како би се ојачала финансијска база српских школа у покрајинама митрополит Евгеније Летица је 1905. године предлагао оснивање једног снажног школског фонда за све четири епархије.²¹ Велики управни и просвјетни савјет је 1907. године усвојио правила и упутства за оснивање школских фондова и црквених кошева из којих би се издржавале српске школе.²² Да би се увело више реда у финансирање школа, Савјет је донио одлуку да су све црквено-школске општине, које траже помоћ за своје школе, обавезне да преко свог Епархијског савјета најприје поднесу извјештај о свом имовинском стању.²³

Државне школе служиле су као својеврстан инструмент ширења култа према Хабзбуршкој монархији. Настава је сваког јутра почињала пјевањем царске химне, док је велика пажња поклањана што свечанијој прослави државних или династичких празника.²⁴ Од 1893. године у школским учионицама широм Босне и Херцеговине било је обавезно држање слика аустроугарских владара. Наредба се посебно односила на српске школе, чиме се настојао искоријенити традиционални обичај истицања слика српских или руских владара.²⁵ У једном документу окружне области Мостар истиче се потреба „политичког одгоја народа“.²⁶ Почетком рата у босанско-херцеговачким основним школама уведена је обавезна „Молитва за побједу царског оружја“ читана два пута дневно прије почетка наставе. У наредби Земаљске владе наводи се да је молитва веома подесна да „у чистој дјечијој души развија и јача љубав, вјерност и оданост према свом узвишеном владару и да остави трајно сјећање са пијететом у дјечијој души на ова бурна времена“.²⁷ У току Калајеве управе за издржавање основних школа утрошено је укупно 5.568.891 круна, а само у буџету за 1903. годину планирана средства за потребе босанско-херцеговачке

и звати искључиво српским језиком; 3) да се наше српско писмо ћирилица уведе свугдје и на сваком мјесту у особној или службеној употреби са нама Србима као званично и старо заједничко писмо цијелог нашег народа; 4) да се српска застава црвено-плаво-бијела призна српском народном заставом са истим правима као и државна застава; АСАНУК, Велики управни и просвјетни савјет у Сарајеву, бр. 178/1906.

20 АСАНУК, Велики управни и просвјетни савјет у Сарајеву, бр. 218/1906.

21 АСАНУК, Велики управни и просвјетни савјет у Сарајеву, Из сједнице ширег Епархијског управног и просвјетног савјета, Бања Лука, 16/29. новембар 1905.

22 АСАНУК, Велики управни и просвјетни савјет у Сарајеву, Правила и упутство за оснивање школских фондова, Сарајево 1909.

23 АСАНУК, Велики управни и просвјетни савјет у Сарајеву, бр. 315/1907.

24 АБиХ, ЗВ, бр. 8.074, 3. IV 1895.

25 АБиХ, ЗВ, бр. 1.359, 19. IX 1893.

26 АБиХ, ЗВ, бр. 2.454/1880.

27 АБиХ, ЗВ, през. бр. 633, 15. јануар 1915; *Врбаске новине*, бр. 82, 2. март 1933; *Školski glasnik*, 31. јануар 1915, 41.

војске износила су 5.265.110 круна (Islamović 2008: 34). Рачунајући према попису становништва из 1895. године једна народна основна школа долазила је на 4.455 становника (Izвјештај о црпави 1906: 137). Број основних школа у покрајинама, у односу на број становника и површину земље, био је знатно мањи поредећи га са окружењем. Буџет за основне школе 1906. године износио је 1.208.219 круна, док је за потребе жандармерије исте године предвиђено готово три пута више новца: 3.753.189 круна (Izвјештај о црпави 1906: 218).²⁸ У Сабору се могла чути примједба српских посланика како је 1910. године државне и конфесионалне школе похађало тек нешто мање од 37.000 дјеце, што је чинило тек 15 одсто од укупног броја дјеце стасале за школу (Николић 2022: 120–141). Од укупног броја становника, неписмених је 1910. године у Босни и Херцеговини било чак 87.84 одсто. Једна основна школа долазила је на 70 квадратних километара (Богићевић 1975: 300). Због тога основно школство није ни издалека утицало на веће описмењавање становништва у земљи, па су српска, хрватска и муслиманска културно-просвјетна друштва почетком XX вијека покренула низ акција за описмењавање народних маса.

Снажан потицај културном напретку српског народа дало је оснивање друштва „Просвјета“ 1902. године у Сарајеву које се испрва бавило прикупљањем помоћи за ђаке и њиховим стипендирањем.²⁹ Земаљска влада је са пажњом пратила рад „Просвјете“ и ометала га гдје год је могла, што је нарочито дошло до изражаја у вријеме Првог свјетског рата (Vulin 1987: 199–219). Међу важнијим активностима које је „Просвјета“ организовала истичу се аналфабетски курсеви, намјењени масовнијем описмењавању ваншколске омладине. У првих десет година рада друштво је за ову врсту курсева и оснивање књижица издвојило 117.000 круна (Босанска вила, год. XXVII, бр. 15–16, 30. август 1912). Влада је изражавала резерву према аналфабетским курсевима, сумњајући да се иза описмењавања крије политичка пропаганда, па је 1907. године донијела наредбу којом су прописане потребне стручне квалификације за лица ангажована на извођењу курсева. Иако је управа сматрала да су акције описмењавања за сваку похвалу, на ове курсеве је строго пазила због могуће политичке агитације.³⁰ Јануара 1913. године група жандара упала је у кућу свештеника Николе Прокопића у Бистрици код Приједора и разјурила неколицину тежака који су похађали аналфабетски курс. Жандари су у потрази за сумњивом литературом претражили Прокопићеву кућу и православну цркву. Народни посланик Љубо Симић је у Сабору израчунао да је влада у 1910. године за аналфабетске курсеве из буџета издвојила само 15.000 круна, што с обзиром на велики број неписмених произилази један хелер по неписменој особи. Акција посланика у Сабору уродила је плодом па је влада новембра 1910. године повукла раније

28 Потпредсједник Српске народне организације Душан Васиљевић пише како су до 1906. године аустроугарске власти у Босни и Херцеговини отвориле 251 основну школу и чак 266 „оружничких касарни“ (Васиљевић 1909: 18–19).

29 „Просвјета“ је упозоравала како се напредак једног народа не може замислити без развоја народног школства: „Калемити туђу просвјету у душу српског народа, не би значило просвјетивати свој народ, него напротив, обарати у његовој души све оне тековине, које су уткане покољењима, по закону наслеђа“ (Календар Просвјетна за 1910. годину, 146).

30 АБХ, ЗВ, бр. 53.462, 6. IV 1907.

наредбе које су ограничавале организацију аналфabetских курсева (Богићевећ 1975: 292). Велики управни и просвјетни савјет у Сарајеву одлучио је исте године да ће из властитих средстава исплаћивати двије и по круне водитељима курсева од сваког аналфете који буде научио читати и писати.³¹ Сматрајући подручно свештенство носиоцем борбе за народно просвјетивање црквене власти су га позивале да организује аналфетске курсеве најприје у селима у којима није било основних школа. „Нека сваки свештеник стави себи у дужност, да сваке године најмање бар по десет младића у својој парохији научи читати и писати“, наводи се у окружници митрополита Василија Поповића из 1912. године (*Вјесник*, год. IV, бр. 10, 11. и 12, 15. септембар 1912).

Традиционалне светосавске школске приредбе представљале су важан чинилац у развоју школства и очувању српске националне свијести.³² Представљале су снажан израз националне самобитност и свечану манифестацију српства, православља, повремено и презира према Аустроугарској (Садак 2010: 52). Српска штампа је истицала заслуге Светог Саве за културно јединство српског народа: „Пет стољећа иза несретне погибије косовске—народ српски је још вазда у културној заједници и та културна веза је још увијек силна и снажна, да одоли нападају и да не да, да народ клоне, падне и да га нестане“ (*Српска ријеч*, бр. 7, 13/26. јануар 1906). Организатори, најчешће српске конфесионалне школе или црквено-школске општине, настојали су Светосавским прославама дати што свечанији изглед, па су виђенијим гостима и учесницима на вријеме упућивали посебне позивнице из којих сазнајемо мноштво детаља о програму светковина. Свечаности су најчешће имале три дијела: извођење Светосавске химне и пригодне бесједе од стране угледнијих чланова српске заједнице; позоришни комад и на концу српске народне игре и гусларски наступ. Неизоставно је било прикупљање добровољних прилога у корист сиромашних ђака и за оправку старих или подизање нових школских и црквених зграда. Музичку пратњу приликом Светосавских светковина давали су чланови српских пјевачких друштава. Богатије црквено-школске општине по правилу су трошиле више новца и организовале свечаније приредбе.³³ Крајем XIX вијека обиљежавање Светог Саве попримило је масовне размјере. *Босанска вила* је 1899. године објавила вијест о 36 прослава широм покрајина (*Босанска вила*, год. XIV, бр. 2, 30. јануар 1899).

Земаљска влада је са неповјерењем гледала на одржавање Светосавских прослава налазећи у њима знакове „великосрпске пропаганде“. С обзиром на њихову дугу традицију у српским школама, власти се нису усуђивале да је прекину, али су ипак спроводиле строгу цензуру програма Светосавских бесједа.³⁴ Француски публициста

31 АМД, Несрећена грађа 1908–1914, Велики управни и просвјетни савјет у Сарајеву, бр. 177/401, 5. октобар 1910.

32 „Светосавска бесједа поста насљедником збора и сијела, па сад треба својски да је пригрлимо и да се заузмемо, те да се на свима странама приређује гдје год има Срба. Тиме ћемо постићи да српски дух неће клонати, јер ће се држати разни поучни говори, који ће будити српску свијест, храбриће нас да у сваком племенитом, корисном, а тешком подухећу не малакшемо“ (*Босанска вила*, год. II, бр. 2, 1886, 27).

33 Архив Српске академије наука и уметности, Београд (=АСАНУ), Историјска збирка, бр. 14.714/1–45.

34 АБиХ, ЗВ, през. бр. 666, 10. V 1892.

Андре Бар сматрао је Светосавске приредбе моћним средством у васпитању народа и очувању народне свијести, а Срби су, према његовом мишљењу, представљали највећу опасност по аустроугарску управу, највише због своје вјере и националног духа који је био прожет тежњом за независношћу (Бар 1906: 36–37). Напори власти да школе учине средством његовања босанске национално-политичке идеологије и аустријске државне идеје нису уродили плодом (Рајић, 1972: 71–72). Упркос очекивању да ће српске школе под притиском устукнути пред државним, и сама влада је морала признати како је српска заједница исказивала велику живавост и пожртвовање у одбрани властитих националних интереса и установа културе.³⁵

НЕОБЈАВЉЕНИ ИЗВОРИ

- Архив Босне и Херцеговине, Сарајево, Земаљска влада (ЗВ); Заједничко министарство финансија (ЗМФ).
 Архив Републике Српске, Бања Лука, Дигитализована грађа, Летописи српских школа у Босни и Херцеговини.
 Архив Српске академије наука и умјетности, Сремски Карловци, Велики управни и просвјетни савјет Сарајево.
 Архив Митрополије Дабробосанске, Сарајево, Несређена грађа 1908–1914.
 Архив Српске академије наука и уметности, Београд, Историјска збирка.
 Архив Тузланског кантона, Тузла, Окружна област Тузла.

ОБЈАВЉЕНИ ИЗВОРИ, МЕМОАРИСТИКА

- Годишњи извештаји 1996: *Годишњи извештаји Министарства иностраних дела Руске империје о Србији и Босни и Херцеговини (1878–1903)*, приређивачи: Љ. Кузмичова, Д. Ковачевић, Нови Сад: САНУ.
 Дневник 2002: *Дневник Бењамина Калаја 1868–1875*, приредио Андрија Раденић, Београд: Службени гласник.
 Извјештај о управи 1906: *Извјештај о управи Босне и Херцеговине 1906. године*, Сарајево 1906.
 Извори за историју 2020: *Извори за историју Српске православне цркве у Босни и Херцеговини*, приредили: Б. Стојнић, Р. Пилиповић, Бања Лука-Београд: Удружење архивских радника РС-Архив РС-Архив Српске православне цркве.
 Србија и ослободилачки покрети 1983: *Србија и ослободилачки покрети на Балкану од Париског мира до Берлинског конгреса (1856–1878)*, књ. I, приредили: В. Крстић, Р. Љушић, Београд: САНУ.
 Чубриловић 2023: Васа Чубриловић. *Сећања*, Београд: Вукотић медија.

ШТАМПА

- Босанско-херцеговачки источник*, Сарајево.
Босанска вила, Сарајево.
Браник, Нови Сад.
Вјесник, Сарајево.
Врбаске новине, Бања Лука.
Дабро-босански источник, Сарајево.
Дело, Београд.
Застава, Нови Сад.

35 АБиХ, ЗМФ, БХ, бр. 4.172/1897.

Истичник, Сарајево.
 Календар Просвјета за 1910. годину, Сарајево.
 Отаџбина, Бања Лука.
 Србодран, Загреб.
 Српска ријеч.
 Училишњ, Београд.
 Школски гласник, Сарајево.

МОНОГРАФИЈЕ И РАСПРАВЕ

- Батаковић 2018: Душан Батаковић. *Етнички и национални идентитети у Босни и Херцеговини (XIX–XX век). Језик, вера и идентитет*, Златна нит постојања, Београд: Catena mundi, 140–153.
- Бар 1906: Андре Бар. *Босна и Херцеговина, аустројерска уједињава од 1878. до 1903. године*, Београд: Војска.
- Бијелић 1996: Стојан Бијелић. *Казивања ђаметиара о прошлости Бањалуке и Крајине*, Бањалука: Општина-Коцка.
- Богићевић 1975: Војислав Богићевић. *Писменост у Босни и Херцеговини*, Сарајево: Веселин Маслеша.
- Васиљевић 1909: Душан Васиљевић. *О Босни и Херцеговини*, Београд: Нова штампарија „Давидовић“.
- Вулин 1991: Миодраг М. Вулин. *Прва српско-православна Богословија у Босни (1866–1875)*, Наша школа, бр. 5–6, Сарајево: , ... 366–386.
- Vulin 1987: Miodrag M. Vulin, *Srpska „Prosvjeta“ na veleizdajničkom procesu u Banjaluci 1915–1916*, Veleizdajnički proces u Banjaluci, Banjaluka: Institut za istoriju, 199–219.
- Evans 1965: Artur Dž. Evans. *Kroz Bosnu i Hercegovinu peške tokom pobune augusta i septembra 1875*, Sarajevo: Veselin Masleša.
- Екмечић 2007: Милорад Екмечић. *Дуо крепање између клања и орања. Историја Срба у Новом Веку 1492–1992*, Београд: Завод за уџбенике.
- Екмечић 2000: Милорад Екмечић, *Друштво, привреда и социјални немири у Босни и Херцеговини*, Историја српског народа, VI-1, Београд: Српска књижевна задруга, 555–603.
- Islamović 2008: E. Islamović, *Školstvo i obrazovanje na području okruga Bihać za vrijeme austrougarske uprave*, Bihać: BZK Preporod.
- Kraljačić 1987: Tomislav Kraljačić. *Kalajev režim u Bosni i Hercegovini 1882-1903*, Sarajevo: Veselin Masleša.
- Kruševac 1966: Todor Kruševac. *Afera s udžbenicima i srpskim školama (1865)*, Prilozi za proučavanje historije Sarajeva, 2, Sarajevo: JU Muzej Sarajeva, 137–150.
- Мантран 2002: Роберт Мантран. *Историја Османског царства*, Београд: Слио.
- Милошевић 2019: Боривоје Милошевић. *Пројектовање Васе Пелагића из Босне и Херцеговине 1869. године*, Српски историјски часопис, II, Бања Лука-Источно Сарајево: Удружење историчара Републике Српске Милорад Екмечић, 55–82.
- Милошевић 2022: Боривоје Милошевић. *Сабља, ћеро и крст. Српско свештенство у Босни и Херцеговини 1878–1914*, Нови Сад: Прометеј.
- Milošević, Lukić 2020: Borivoje Milošević, Sandra Lukić. *The Serbian Orthodox church and Serbian education in Bosnia and Herzegovina in the last century of Ottoman rule*, Istraživanja, br. 31, Novi Sad: Filozofski fakultet, 131–149.
- Мирковић 1921: Петар Мирковић. *Аделина Павлија Ирби–српска добротворка*, Сарајево: Земљска штампарија.
- Николић 2022: Ања Николић. *Колонијални оквир културно-просветне пољитике Велике Британије у Етиопији и Аустро-Угарске у Босни и Херцеговини (1910–1914)*, Српски историјски часопис, V, Бања Лука-Источно Сарајево: Удружење историчара Републике Српске Милорад Екмечић, 120–141.

- Рапић 1972: Mitar Рапић. *Školstvo u Bosni i Hercegovini za vrijeme austrougarske okupacije (1878–1918)*, Сарајево: Veselin Masleša.
- Папић 1978: Митар Папић. *Историја српских школа у Босни и Херцеговини*, Сарајево: Veselin Masleša.
- Рејић 2003: Ranko Рејић. *Metodika i nastava istorije u Bosni i Hercegovini za vrijeme austrougarske uprave*, Бања Лука: Filozofski fakultet Бања Лука.
- Попаико 1982: Дина Ф. Попаико. *Васа Пелајић, Основне етнске његовој идејној развијка*, Нови Сад: Матица српска.
- Redžić 1993: Enver Redžić. *Istorijski pogledi na vjerske i nacionalne odnose u Bosni i Hercegovini*, Сарајево: ANUBiH.
- Саџак 2010: Младенко Саџак. *Прејлед српске књижевности у Босни и Херцеговини у 19. вијеку*, Бања Лука: Арт принт.
- Слијепчевић 1991: Ђоко Слијепчевић. *Историја Српске православне цркве, књ. II. Од почетка XIX века до краја Другој светској рати*, Београд: БИГЗ.
- Суботић 2012: Момчило Суботић. *Идентитет и етнолошко савременост Срба*, Београд: Институт за политичке студије.
- Шовљаков 2020: Мара Шовљаков. *Српска Војводина и Босна и Херцеговина (1896–1914)*, Бања Лука: Архив Републике Српске-Удружење архивских радника Републике Српске.

Borivoje M. MILOŠEVIĆ

SERBIAN EDUCATION AS A BULK TO BENJAMIN KALLAY'S IDENTITY
ENGINEERING IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

SUMMARY

Serbian education in Bosnia and Herzegovina under the Austro-Hungarian occupation developed in specific and complex socio-political circumstances. The entire school policy of the new authorities developed in accordance with their political and strategic interests, primarily the physical and spiritual separation of the occupied provinces from Serbia and the establishment of a new, artificial national and cultural identity. Serbian confessional schools, as guardians of Serbian culture and national identity, were under strong and continuous political pressure from the Austro-Hungarian authorities, which culminated during the First World War. Despite this, closely related to the Serbian Church and the Orthodox clergy, the Serbian schools survived as a strong bulwark against Kale's assimilationist political ideas.

Key words: Serbian education, Bosnia and Herzegovina, Austro-Hungary, National identity, Benjamin Kallay, Serbian Orthodox Church.